



KUR'ÂN AÇISINDAN AKIL VE AKILLI

“Faydalı bilgilerin en başta geleni ise Allah’ı bilmek ve tanımaktır. Zira insan ancak bu bilgi sayesinde, hem dünyası hem de âhireti için yararlı olan eylemlere yönelebilir. Allah’ı bilen insan, O’na saygısızlık etmekten korkar. O’ndan korkan insan ise O’na itaate yönelir; O’nun emirlerini yerine getirip yasaklarından kaçınmaya çalışır.”



“Konuya Kur’ân açısından baktığımızda, akla atıfta bulunulan hemen bütün âyet-i kerîmelerde, onun insanın hem kendisine hem de başkalarına faydalı olan bilgiye işaret ettiğine tanık olmaktadır.”

Akıl, lügatte; “bilgi elde etmeye hazır bir kuvvet” olarak tanımlanır. Bu yüzden insanın bu kuvvet sayesinde yararlandığı bilgiye de “akıl” denir. Nitekim aklın bu özelliğinden hareketle Hz. Ali (r.a); tabii akıl ve işitme yoluyla oluşan akıl/bilgi olmak üzere onun iki kısma ayrıldığını belirtmiştir. Tabii akıl bulunmadığı zaman, işitmeye bağlı aklın/bilginin, güneş ışığının görmeyen göze faydası olmadığı gibi, hiçbir faydası yoktur.¹ Mülk Sûresi’nin onuncu âyeti, aklın bu her iki anlamına şöyle işaret etmektedir: “*Ve onlar, (cehennem azabını gördüklerinde), ‘eğer biz (Allah’tan gelen bu uyarıları) dinlemiş olsaydık veya (en azından) kendi aklımızı kullansaydık, (şimdi) yakıcı ateşi hak edenler arasında bulunmazdık’ diyecekler!*” Kısacası, görme gözün nûru olduğu gibi akıl da kalbin nûrudur.² Aklın bu anlamından hareketle, onun kendisiyle amel edilen bir bilgi olması gerektiğine işaret edilmektedir. Çünkü yukarıdaki âyetten de açıkça anlaşıldığı üzere dinlemek ya da akli kullanmak, gerçekte yalnızca onlarla amel etmek içindir. Bu yüzden hayrı bilip de onu eyleme dönüştürmeyen ve şerri kavrayıp da onu terk etmeyen kimse akıllı olarak nitelendirilmez.³

Konuya Kur’ân açısından baktığımızda, akla atıfta bulunulan hemen bütün âyet-i kerîmelerde, onun insanın hem kendisine hem de başkalarına faydalı olan bilgiye işaret ettiğine tanık olmaktadır. Faydalı bilgilerin en başta geleni ise Allah’ı bilmek ve tanımadır. Zira insan ancak bu bilgi sayesinde, hem dünyası hem de âhireti için yararlı olan eylemlere yönelebilir. Allah’ı bilen in-

san, O’na saygısızlık etmekten korkar. O’ndan korkan insan ise O’na itaate yönelir; O’nun emirlerini yerine getirip yasaklarından kaçınmaya çalışır. Bu yüzden Kur’ân’da Allah (c.c), Hz. Peygamber (s.a.v)’e şöyle buyurmaktadır: “*O halde, (hakikati başkalarına) hatırlat, bu hatırlatma ister fayda ver(iyor görün)sün, (ister görünmesin): (Allah’tan) korkan, düşünüp ondan ders alır, ona yabancılaşan ise zavallı bir bîçare olarak kalır; böylesi, (öteki dünyada) büyük ateşe atılacak...*”⁴ Bu âyetlere bakıldığında, Allah’ın öğütlerini hatırlama ve onlardan ders çıkarma ile O’na saygısızlıktan korkma arasında doğrudan bir ilişki bulunduğu görülecektir. Allah’a saygısızlıktan korkma ise ancak Onu gereği gibi bilmekle gerçekleşebilir. Nitekim “*Allah’tan ancak O’nu (gereği gibi) bilenler korkar*”⁵ buyruğu bu hususa açıkça işaret etmektedir.

Allah ile kul arasındaki bu ilişki, bir başka âyette ise şöyle dile getirilir: “*Size (her türlü) işaretlerini gösteren, sizin için gökten rızık indiren O’dur: Ama Allah’a yönelmiş olanlardan başkası (bundan) bir ders çıkarmaz.*”⁶ Allah’ın âyetlerinden ve hatırlatmalarından ibret alıp ders çıkaranlar ancak akılları ve yürekleriyle O’na yönelenlerdir. O halde bu yönelişin gerçekleşebilmesi için insanların akıllarıyla O’nu kavramaları ve gönülleriyle de bunu tasdik etmeleri gerekir.⁷ Dolayısıyla ancak bu aşamadan sonra hatırlama ve ders alma/tezekkür gerçekleşir. Sevgiliyi hatırlayan onu arzular, nefret edileni hatırlayan da ondan kaçınır. Arzulamanın ve kaçınmanın temelinde, arzulanan ve kaçınılan şeylerin özelliklerini bilmek yatmaktadır. Sevgili, onun arzuyu besle-

yen özellikleri bilindiği zaman arzulanır. Aynı şekilde nefret edilen şeylerin özellikleri bilindiği zaman ondan uzaklaşma isteği doğar. Görüldüğü üzere burada harekete geçirici temel faktör bilgidir. Bilgi iradeyi harekete geçirir ve böylece yeterli güç bulunduğu takdirde iradenin yöneldiği murat gerçekleşir. İşte uyarının temel dayanağı bu bilinçtir.



Bütün peygamberler ve mürşitler, insanları korku duyulması gereken şeylere karşı uyarırlar. Uyarılmak bir anlamda korkulması gereken şeylere dikkat çekmek, onların durumlarını bildirmekten ibarettir.⁸ Bu bakımdan korku oluşmadığı sürece korkulması gereken şeyleri hatırlatmanın, onların durumları hakkında bilgi vermenin hiçbir yararı olmayacaktır. Korkutmanın bir yararı olabilmesi için öncelikle korkuyu oluşturan söz konusu bu sürecin yaşanması gerekmektedir. Çünkü bu süreç yaşanmadıkça imanın gerçekleşmesi mümkün değildir.⁹ Öğütleri ancak görmediği halde Rahman olan Allah'tan korkan kimseler yerine getirebilir.¹⁰ Bu itibarla Ku'ân'ın ikinci suresi olan Bakara Suresi'nin hemen başında, Kur'ân'ın yalnızca Allah'a karşı sorumluluklarının bilincinde olanlara bir rehber olabileceğine işaret edilmek-

tedir. Bu bilincin oluşması için ise, akli kullanmak, dolayısıyla akıllı olmak gerekmektedir. Zira Allah bize hem kendi içimizde hem de dış dünyada âyetlerini açıkça göstermektedir.¹¹ Ancak bu görüşten, insanı gaflet uykusundan uyandırıp yararlı eylemlere yönelten faydalı bilginin doğabilmesi için aklın kullanılması gerekmektedir. Bu yüzden yüce Allah (c.c), "Ve onların aralarında sana kulak verir gibi yapanlar var; ama eğer akıllarını kullanmıyorlarsa, sen sesini hiç sağrulara işittirebilir misin?"¹² buyurmaktadır.

Sonuç olarak söylemek gerekirse, konunun başında Mülk Suresi'nden aktardığımız âyete baktığımızda, Kur'ân açısından aklın, kıyamet gününde insanı ateş azabından kurtaracak bilgiyi sağlayan bir meleke/yeti, akıllı kimsenin de bu melekeyi gereği gibi kullanan kişi olduğunu görmekteyiz. Burada aklın, insanın günlük ihtiyaçları için kullanılmasına dair bir ihmal ya da küçümseme yoktur. Bu zaten bilinen ve herkes tarafından kullanılan bir şeydir. Her insan hayatını devam ettirmek için aklını bu yönde kullanmak zorundadır. Bu anlamda Allah (c.c), sadece insana değil, bütün varlıklara yollarını göstermiş ve onlara hayatta kalabilmelerini sağlayabilecek imkânlar tanımıştır.¹³ Dolayısıyla burada söz konusu edilen temel nokta, insanın, aklını kullanmayı yalnızca dünya hayatının geçici yararlarını sağlamakla sınırlı tutmaması gerektiğidir. Çünkü bu takdirde o, ebedî olan âhiret mutluluğunu yakalama fırsatını bütünüyle kaçırmış olacaktır. Bu açıdan geçici bir yararı, sonsuz yarara tercih eden kimseleri, aklın doğasına aykırı hareket ettikleri için, gerçek anlamda akıllı olarak nitelemek mümkün değildir.

Dipnot

* Doç. Dr.

- 1 Râkib el-İsfehâni, *Müfredâtü Garibi'l-Kur'ân*, Tahran 1379 H., 342
- 2 El-Muhâsibî, *Maiyyetü'l-Akl*, tahkik: Hüseyin Kuvvetli, Beyrut 1398 H., 204
- 3 İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-Fetâvâ*, tahkik: Enver el-Bâz, Dâru'l-Vefâ, 2005, VII, 24
- 4 87/A'lâ, 9-12
- 5 35/Fâtur, 28
- 6 40/Mü'min, 13
- 7 21/Enbiyâ, 30
- 8 Bkz. İbn Teymiyye, a.g.e, VII, 25.
- 9 2/Bakara, 6; 36/Yâsîn, 10; 63/Münâfikûn, 6
- 10 36/Yâsîn, 11.
- 11 41/Fussilet, 53
- 12 10/Yûnus, 42
- 13 20/Tâhâ, 50